

ВИКОРИСТАННЯ ПСИХОДІАГНОСТИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОСТТРАВМАТИЧНОГО ЗРОСТАННЯ ЧЛЕНІВ СІМЕЙ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

THE USE OF PSYCHODIAGNOSTIC TOOLS TO STUDY POSTTRAUMATIC GROWTH IN FAMILIES OF MILITARY PERSONNEL DURING WARTIME

Стаття присвячена обґрунтуванню доцільності використання комплексу психодіагностичних методик для дослідження посттравматичного зростання членів сімей військовослужбовців в умовах війни. Уточнено, що дане поняття відображає процес позитивних особистісних змін, які можуть виникнути після пережитої травматичної події чи її наслідків. Важливими ознаками, які характеризують зростання є переосмислення життєвих цінностей, формування нових цілей, удосконалення якості стосунків або ж посилення психологічної стійкості. Основна риса – вихід за межі попередніх форм поведінки або способу існування. У контексті нашого дослідження, сім'я сприймається як осередок для потенційного зростання всіх її членів. Зокрема, спільний досвід переживання умов війни може сприяти консолідації родини, розвитку нових способів взаємодопоміжки та зміцненню внутрішніх ресурсів для росту. Такий підхід дозволяє розглядати посттравматичне зростання не лише як індивідуальний, але й як системний процес, який може охоплювати увесь спектр міжособистісної динаміки в сім'ї. Враховуючи специфіку обраної тематики та складність дослідження цього феномену, запропоновано добір інструментарію, що дозволяє зафіксувати рівень посттравматичного росту членів сім'ї, визначити суб'єктивно-значимі ресурси, завдяки яким людина черпає сили, та ключові аспекти функціональної та ролівої диференціації. Описано переваги використання Шкали посттравматичного зростання (PTGI) (адаптація Д. Зубовського), методики BASIC Ph (згідно моделі Лахад & Лейкін), методики діагностики сімейних ролей подружжя (Д. Карпова, Є. Потапчук) а також «Опитувальника діадного копінеу» (адаптація О. Абрамюк). Обґрунтовано їхню змістову релевантність предмету дослідження та потенціал подальшої статистичної обробки. Також наведено варіанти орієнтованих питань для анкет, спрямованих на збір анамнестичних даних щодо попереднього досвіду, пережитих стресових ситуацій і характеру сімейних взаємин, що забезпечує глибше розуміння індивідуальних особливостей посттравматичного зростання в умовах війни.

Ключові слова: посттравматичне зростання, члени сімей військовослужбовців, умови війни, психологічний інструментарій.

This article is devoted to substantiating the appropriateness of using a set of psychodiagnostic methods to investigate posttraumatic growth among family members of military personnel in the context of war. It is specified that this concept reflects the process of positive personal changes that may arise following a traumatic event or its consequences. Key indicators characterizing such growth include the reassessment of life values, the formation of new goals, improvement in the quality of relationships, and/or the enhancement of psychological resilience. The primary feature is the transcendence beyond previous patterns of behavior or modes of existence. Within the framework of our study, the family is regarded as a locus for the potential growth of all its members. In particular, the shared experience of enduring wartime conditions may contribute to family consolidation, the development of new forms of mutual support, and the strengthening of internal resources for growth. This approach allows posttraumatic growth to be understood not only as an individual phenomenon but also as a systemic process that can encompass the full spectrum of interpersonal dynamics within the family. Given the thematic specificity and the complexity of studying this phenomenon, a selection of methodological tools is proposed to assess the level of posttraumatic growth in family members, identify subjectively significant psychological resources that serve as sources of strength, and analyze key aspects of functional and role differentiation within the family system. The article outlines the advantages of employing the Posttraumatic Growth Inventory (PTGI) (adapted by D. Zubovskiy), the BASIC Ph coping model (based on the framework by Lahad & Leykin), the diagnostic method for assessing spousal family roles (developed by D.Ye. Karpova and Ye.M. Potapchuk) and the Dyadic Coping Inventory (adapted by O. Abramuk). The conceptual relevance of these tools to the research focus and their potential for subsequent statistical analysis are substantiated. Additionally, a set of tentative questionnaire items is proposed, aimed at collecting anamnesis data regarding prior experiences, stressful life events, and the nature of family relationships – thus enabling a deeper understanding of the individual manifestations of posttraumatic growth in the context of war.

Key words: posttraumatic growth, family members of military personnel, method, wartime conditions, resources, family roles, coping, psychological toolkit.

УДК 159.942
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208.2025.73.50>

Левицький Н.Я.
аспірант
Хмельницький національний
університет

Потапчук Є.М.
д.психол.н., професор, професор
кафедри психології та педагогіки
Хмельницький національний
університет

Постановка проблеми. Сім'я, як система, є цілісним утворенням, де зміни в одному елементі неминує впливають на функціонування інших. Кожен член цієї системи реагує на виклики через перебудову ролівої структури, функціонального розподілу та комунікативних механізмів, що нерідко потребує зовнішньої психологічної підтримки при дезадаптивному сценарії розвитку

подій. Війна, як явище величезної травматичної сили, спричиняє глибокі трансформації в усіх сферах. Ці зміни не повинні мати суто негативний характер, а залишати місце для зростання та якісної перебудови особистості. У фокусі нашої уваги саме сім'я, оскільки через неї проходять основні процеси психологічної регуляції та взаємодопомоги у відповідь на виклики війни. Згідно соціоло-

гічних даних кінця 2024 року, чинниками, що впливають на загальний психоемоційний стан українців є переживання за втрату близької людини (40%), здоров'я та фізичне самопочуття (31%), матеріальне становище (29%), безпекова ситуація (28%), новини та події в Україні та мобілізація близьких, родичів до Збройних Сил України (по 23%). Втім, водночас домінує надія у 68% та гордість у 44% опитуваних [2, с. 5]. Ці показники свідчать як про глибоке вкорінення стресових чинників у повсякденне життя українських родин, так і про наявність ресурсів, підтримки та можливостей для потенційного зростання навіть в складних умовах. Подібна динаміка вимагає не лише соціологічного аналізу, але й ґрунтовного психологічного осмислення, зокрема в напрямі виявлення й вивчення потенційних прихованих чинників (або їх поєднань), що сприяють процесам позитивних посттравматичних трансформацій серед членів сімей військовослужбовців. Це актуалізує потребу підбору валідного психодіагностичного інструментарію, який дозволив би здійснити не лише методичну, а й концептуальну переоцінку підходів до вивчення феномену зростання в даному контексті.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне вивчення науково-психологічної літератури [4, 6, 7, 10, 11], дозволило з'ясувати, що поняття «посттравматичне зростання членів сімей військовослужбовців в умовах війни» відображає індивідуальний досвід позитивної трансформації особистості після травми війни, за сприяння сім'ї, як соціальної системи. При цьому, характерними ознаками будуть зміни в когнітивному, ціннісному, емоційному та поведінковому вимірах. Сюди можна віднести суб'єктивне переживання зростання після травми, індивідуальні копінг-механізми та ресурсні канали, що використовує особистість, характеристику реалізації сімейних ролей та функцій членів сімей, а також особливості партнерської взаємодопомоги при боротьбі зі стресом. Розуміння вищеподаних критеріїв та показників дозволяє нам здійснити цілеспрямований пошук та обґрунтування психодіагностичного інструментарію для вивчення предмету нашого дослідження.

Першим ключовим інструментом дослідження передбачено «Опитувальник посттравматичного зростання» (Posttraumatic Growth Inventory, PTGI), розроблений зарубіжними дослідниками Р. Тадескі та Л. Калхаун у 1996 році, які аналізували позитивні психологічні зміни після травматичного досвіду. Ця методика ґрунтується на п'яти ключових доменах посттравматичного зростання, виокремлених за результатами експлораторного факторного аналізу: взаємовідносини з іншими; нові можливості; особистісна сила; зміни в сфері духовності; ставлення до життя [15]. В полі українських розвідок методика була адаптована Д. Зубовським у 2018 році та апробована на вибірці учасників бойових дій [3]. Власне методика містить 21 запитання, що стосуються можливих змін та їх ступеню внаслідок переживання складних чи екстремаль-

них подій. У ході аналізу емпіричних даних дослідник здійснив перехід до трьохфакторної структури. Це зумовлено специфікою української вибірки та підкреслює важливість врахування культурно-контекстуальних особливостей при адаптації. Так було виділено категорії: зміни у сприйнятті власного «Я» або нові можливості; міжособистісні взаємини; життєва філософія [4, с. 4]. З описової точки зору, запитання на кшталт «Я легше виражаю свої емоції», «Я більше ціную кожен день свого життя», «Я з'ясував, що я сильніший(-а), ніж вважав(-ла)», та інші, добре вписуються в загальний концепт посттравматичного зростання, якщо надати правильну інструкцію при зборі анамнезу. Щодо доцільності використання, то варто зазначити, що дана версія опирається на класичну та демонструє високі показники внутрішньої та ретестової надійності. Незважаючи на існування сучасніших зарубіжних аналогів (PTGI-X) [16], які не мають повноцінної публічної та науково визнаної адаптації українською мовою, у межах нашого дослідження методика «PTGI» адаптована Д. Зубовським, залишається найбільш доступним валідним інструментом оцінки посттравматичного зростання, який дозволяє нам дослідити низку важливих показників посттравматичного зростання членів сімей військовослужбовців та можливі наслідки для них в умовах війни.

Другою методикою, яку заплановано використати в дослідженні, є тест «BASIC Ph». Він базується на моделі, розробленій М. Лахадом – фахівцем в галузі психотравми та кризової інтервенції. Особливістю моделі є прикладна орієнтація, оскільки її розробка заснована на досвіді польових досліджень ізраїльських громад 70–80-тих років, що потерпали від обстрілів та інших військових загроз. У розділі 7 монографії «Resiliency: Enhancing Coping with Crisis and Terrorism» [14, с. 125–141] надається детальний опис шести основних каналів опору або ж стратегій подолання стресу людиною, зокрема:

- Belief (віра) – включає особисту філософію людини, систему цінностей, що стосуються духовності, патріотичних або ж релігійних переконань.
- Affect (емоції) – охоплює здатність особистості до емоційної саморегуляції, що сприяє зниженню внутрішньої напруги.
- Social (соціальні зв'язки) – враховує використання підтримки з боку родини, друзів та спільноти як ресурсу для подолання життєвих труднощів.
- Imagination (уява) – використання творчих методів, таких як мистецтво, музика або фантазія, для обробки та переосмислення травматичних подій.
- Cognition (когніції) – аналіз ситуації, планування та використання логічного мислення для вирішення проблем.
- Physical (фізичні дії) – включає фізичну активність, тілесні реакції та поведінкові стратегії як засоби зниження стресу.

Модель «BASIC Ph» є цінним інструментом для нашого дослідження, оскільки дозволяє визначити унікальне поєднання ресурсів сім'ї для подолання кризових ситуацій та травматичних подій. В межах українських реалій методика широко використовується для практичної допомоги населенню. Вона містить 36 тверджень, які пропонується оцінити за шкалою від 0 до 6, де 0 – це «ніколи не користуюся цим способом», а 6 – це «завжди користуюся ним». Відповідно, за результатами підрахунку балів можна стверджувати про ведучу стратегію або ресурси, що допомагають людині [8, с. 225–227]. Отже, говорячи про мотивацію застосування тесту «BASIC Ph», варто підкреслити його простоту використання, логічність, відповідність меті та завданням дослідження і практичну ефективність у виявленні індивідуальних способів боротьби з травмуючими ситуаціями, що особливо актуально для дослідження посттравматичного зростання членів сімей в умовах війни.

Наступним психодіагностичним інструментом, який привернув нашу увагу є вітчизняна методика «Діагностика сімейних ролей подружжя» (ДСРП) (Д. Карпова, Є. Потапчук) [5]. Ідея її використання базується на думці, що сімейні функції реалізуються через виконання подружжям визначених ролей – стійких моделей поведінки або дій, які очікуються одне від одного у межах сімейних стосунків [9]. Методика включає три блоки по двадцять тверджень, що охоплюють 60 найбільш типових ролей подружжя. Кожне твердження оцінюється за п'ятибальною шкалою. Така структура дозволяє визначити рівень реалізації окремих сімейних функцій, а також розрахувати узагальнений показник їх виконання. Зокрема це стосується інтелектуально-світоглядної, морально-психологічної, інтимно-сексуальної, господарської та матеріально-фінансової функцій сім'ї [12, с. 484–487].

Застосування ДСРП в межах нашого дослідження дозволяє, в першу чергу, вивчати реалізацію сім'єю військовослужбовця в умовах війни важливих функцій, які сприяють посттравматичному зростанню членів сім'ї. В контексті посттравматичного зростання важливо не лише дослідити, чи виконуються ролі належним чином, але й виокремити характерні типи рольової взаємодії, що сприяють або, навпаки, ускладнюють процес зростання після травми. В тандемі з іншими психодіагностичними інструментами, описаними в статті, акцент повинен ставитися на виявлення та аналіз структурних зв'язків між рівнем росту, ведучими ресурсами особистості і реалізацією сімейних функцій тощо.

Ще однією методикою, яка заслуговує уваги, є «Опитувальник діадного копінг» (україномовна версія Dyadic Coping Inventory, (DCI) автора Г. Боденмана), адаптація О. Абрамюк [13]. Згідно оригінальної концепції, діадний копінг розглядається як багатокомпонентне утворення, що виникає у процесі взаємодії близьких партнерів у ситуаціях стресу. Він трактується як спільна регуляція між-

особистісного напруження в парі та здатність партнерів долати стресові впливи шляхом мобілізації ресурсів діади (тобто – вдвох). Методика містить 37 запитань, які пропонується оцінити за п'ятибальною шкалою Лайкерта від 1 («дуже рідко») до 5 («дуже часто»). Вона дозволяє дізнатися яким чином опитуваний повідомляє свого партнера про стрес, оцінити дії партнера, як реакцію на це повідомлення. Подібним чином – отримати інформацію про те, як партнер повідомляє про стрес та відповідну реакцію досліджуваного. Також методика дозволяє оцінити спільні зусилля та дії, направлені на боротьбу зі стресовими чинниками. Це оформлюється в шкали під назвами «Стрес-комунікація», «Підтримуючий діадний копінг», «Емоційно-орієнтований підтримуючий діадний копінг», «Проблемно-орієнтований підтримуючий діадний копінг», «Делегований діадний копінг», «Негативний діадний копінг» – як зі сторони суб'єкта так і партнера. Окрім цього, в межах оцінки спільного копінгів наявні шкали «Спільний діадний копінг», «Проблемно-орієнтований», «Емоційно-орієнтований», «Оцінка діадного копінгів в парі» та загальний показник [1, с. 258–261]. Виходячи з теоретичного уявлення про сім'ю та партнерські стосунки як потенційне джерело підтримки, стабільності й психологічного ресурсу в умовах труднощів, застосування опитувальника діадного копінгів має на меті виявлення здатності партнерів до кооперативного подолання негараздів, а також емоційної чутливості у взаємодії. Це може додатково підкреслити деякі аспекти посттравматичного зростання та реалізації сімейних ролей.

Не менш важливим компонентом дослідження є створення анкети для збору анамнезу та загальних даних про досліджуваних. Орієнтовний зміст може варіюватися залежно від особливостей груп досліджуваних та нашої аналітичної мети. Якщо ділити запитання на блоки, то доцільно виділити наступні:

- соціально-демографічні дані (вік; довготривалість стосунків з партнером; офіційність/неофіційність шлюбу; наявність дітей; рівень матеріального забезпечення тощо);
- дані, що стосуються взаємодії з партнером(-кою) – військовослужбовцем (-цею) (статус місцезнаходження – в зоні бойових дій/на ротації/поранений; частота та тип комунікації);
- дані щодо самопочуття у зв'язку з війною (як змінився емоційний стан; які емоції домінують; порівняння актуального стану та стану рік тому/на початку війни тощо);
- блок додаткових даних (усе, що вдалось дослідити в ході взаємодії – для якісного аналізу).

Висновки. Отже, для реалізації емпіричного дослідження членів сімей військовослужбовців в умовах війни, (зокрема шлюбних партнерів) в межах дисертаційного дослідження, було здійснено підбір наступних методик: «Опитувальник посттравматичного зростання» (PTGI), адаптація Д. Зубовського; Тест «BASIC Ph» (М. Лахад);

Методика «Діагностика сімейних ролей подружжя» (ДСРП) (Д. Карпова, Є. Потапчук); «Опитувальник діадного копінг» (україномовна версія Dyadic Coping Inventory, (DCI) автора Г. Боденмана), адаптація О. Абрамюк; Анкета збору анамнезу та інших даних.

Обґрунтовуючи цей вибір, слід зазначити, що запропоновані методики охоплюють ключові психологічні аспекти, що відповідають цілям та меті дослідження: від оцінки рівня посттравматичного зростання, особистісних стратегій подолання стресу, ресурсів, до ролей у сімейній системі та механізмів взаємодопомоги у парі. Анкета збору анамнезу та контекстуальних даних доповнює стандартизовані інструменти, дозволяючи врахувати індивідуальні й соціокультурні аспекти вибірки. Особливості використання методик можуть варіюватися залежно від ходу дослідження.

Наявність багатокomпонентних даних відкриває можливість застосування факторного аналізу як інструменту статистичної обробки та інших кількісних методів, передбачених дослідженням. Це дозволяє виявити структуру взаємозв'язків між змінними для глибшого розуміння механізмів функціонування сім'ї у кризових умовах, таких як війна, та потенціалу посттравматичного зростання. Окрім того, можна дослідити певні приховані (латентні) змінні, перевірити конвергентну валідність методик, виявити ступінь їх узгодженості і взаємодоповнюваності, а також оптимізувати подальші розвідки в цьому напрямку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамюк О. І. Діадний копінг у подружніх стосунках: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2023. 202 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/diss_Abramiuk.pdf (дата звернення: 23.05.2025).
2. Група «Рейтинг». Всеукраїнське опитування: 11–12 грудня 2024 року. Група «Рейтинг». URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ukraine_periodical_survey_11-12.2024.pdf (дата звернення: 23.05.2025).
3. Zubovskiy D. Адаптація та апробація україномовної версії методики «Опитувальник посттравматичного зростання». Психологічний часопис. 2018. Т. 7, № 17. С. 121–135. <https://doi.org/10.31108/1.2018.7.17> (дата звернення: 23.05.2025).
4. Zubovskiy D. С. Особистісне зростання учасників АТО у посттравматичний період: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2018. URL: <https://nuou.org.ua/assets/dissertations/diser/diser-zubovskiy.pdf>. (дата звернення: 24.05.2025).
5. Карпова Д. Є., Потапчук Є. М. Психологічна діагностика сімейних ролей як моделей поведінки подружжя: довідник сімейного психолога. Хмельницький: PolyLux design print, 2021. 52 с.
6. Климчук В. О. Психологія посттравматичного зростання: монографія. 2-ге вид., переробл. і допов. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 158 с.
7. Лазос Г. Посттравматичне зростання: теоретичні моделі, нові перспективи для практики. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Т. 1: Вип. 45. С. 120–127.
8. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи. Навчальний посібник. Том 2. Київ, 2018. 240 с.
9. Потапчук Є. М., Карпова Д. Є. Моделі поведінки подружжя в реалізації основних сімейних функцій. *Габітус*. 2021. № 21. С. 268–274.
10. Сазонова І.В. Посттравматичне зростання підлітків: до побудови теоретичної моделі. *Габітус*. 2021. № 23 С. 166–171.
11. Титаренко Т. Як допомогти свідкам і учасникам травматичних подій: горизонти соціально-психологічної реабілітації. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 4(29). С. 163–170.
12. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї: навч. посіб. 3-тє вид., змін. та доповн. Луцьк: Вежа-Друк, 2024. 624 с.
13. Bodenmann G. Dyadic coping: A systemic-transactional view of stress and coping among couples: Theory and empirical findings. *European Review of Applied Psychology*, 1997a. 47. P. 137–141.
14. Lahad M., Leykin D. The integrative model of resiliency: The "BASIC Ph" model, or what do we know about survival? Resiliency: Enhancing coping with crisis and terrorism. 2015. P. 71–91.
15. Tedeschi R. G., Calhoun L. G. The posttraumatic growth inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*. 1996. Vol. 9. P. 455–471.
16. Tedeschi R.G., Cann A., Taku K., Senol-Durak E., Calhoun L.G. The Posttraumatic Growth Inventory: A Revision Integrating Existential and Spiritual Change. *Journal of Traumatic Stress*. 2017. Vol. 30, No. 1. P. 11–18.